

50. Marina Berezowsky interviewed by Michelle Potter for the Keep dancing oral history project [sound recording]. – Rezhym dostupu: <https://catalogue.nla.gov.au/Record/259837>

Podobied O. A., candidate of historical sciences, docent, Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv), o.a.podobyed@npu.edu.ua

Ukrainian theater and ballet in post-war West Germany

The Ukrainian theatrical life of post-war West Germany was presented by the work of amateur, semi-professional and professional theaters. Among the professional theaters should be the activities of the Ukrainian Ensemble of Actors under the artistic leadership of Volodymyr Blavatsky and the Theater Studio Joseph Girnyak. The American, English and French occupation authorities of Germany did not put pressure on the choice of theater repertoire. Therefore, it consisted of Ukrainian and foreign classics, works on which taboo was introduced in Soviet Ukraine (in particular, plays by the works of M. Kulish and M. Khylyovy), as well as a revue of the day's rage. The ballet dancers in West Germany were able to realize themselves mainly in pedagogical activities, teaching small choreographies. The most famous ballet actors, choreographers were M. Berezovsky, V. and A. Zavarychyn, V. Pereyaslavets.

Keywords: displaced Ukrainians, West Germany, theater, ballet school, Volodymyr Blavatsky, Joseph Girnyak, Vasyly Zavorychyn, Valentyna Pereyaslavets.

***

УДК 94(477.55):(470)«1993/2013»

Туранський М. О.,
ад'юнкт штатний, Національна академія
сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного
(Україна, Львів), turanskijmikola@ukr.net

КУЛЬТУРНА ЕКСПАНСІЯ РОСІЇ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Основа гібридної війни – інформаційно-психологічні операції багато в чому ґрунтуються на культурній самоідентифікації людини. Широкомасштабна культурна експансія Росії стала невід'ємною складовою у підготовці до анексії Кримського півострова, коли під гаслами збереження культурних традицій та підтримки співвітчизників російський уряд здійснював цілеспрямовану політику формування антиукраїнської світоглядної позиції. В контексті безпеки держави особливої ваги набуває формування національної культури суспільства, його самосвідомості в умовах безперервних зовнішніх інформаційних потоків.

Ключові слова: культурна спадщина, традиції, самоідентифікація, маніпулятивний вплив, «руський світ».

Гібридна війна стала не тільки новим ступенем у розвитку воєнного мистецтва та використанні сучасних технологій для воєнних цілей, вона відбувається у принципово новому цивілізаційному, культурному, соціальному середовищі. За умов інформаційного суспільства неможлива ізоляція від зовнішнього світу, тому людині досить легко потрапити під вплив інших культур, який цілеспрямовано нав'язується через засоби масової інформації. Отже, дослідження інформаційно-психологічного впливу в контексті національної культури, її самобутності та усвідомлення людиною власної особистості в культурному розмаїтті набуває особливої ваги.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що під час інформаційно-психологічних операцій нерідко здійснюються «культурні атаки», коли країна-агресор прагне до поширення своїх «культурних» ідеалів серед населення іншої держави. Це загалом веде до встановлення духовної залежності, а також сприяє руйнуванню усталених культурно-етичних поглядів

у суспільстві, призводить до деградації національної самосвідомості. Використовуючи культурологічний підхід, в основі якого лежить зв'язок національної культури і національної свідомості, можна більш поглиблено проаналізувати події і явища, пов'язані з особливостями та характером впливу російської культури на становлення національної самосвідомості народів Криму, коли основною рисою психологічного впливу на населення півострова стало поширення ідей «русского мира», «слов'янської єдності». Зараз проблема формування національної та патріотичної самоідентифікації людини належить до числа найактуальніших і водночас найменш досліджених проблем, а труднощі, пов'язані з її вирішенням постійно зростають відповідно до ускладнення соціальної структури суспільства.

Метою автора було проаналізувати маніпулятивно-деструктивний вплив культурно-пропагандистської кампанії Російської Федерації (далі – РФ) в Криму, показати умови руйнування національної ідентифікації через нав'язування цінностей іншої культури та розглянути діяльність російської пропаганди в інформаційному просторі Автономної Республіки Крим (далі – АРК).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи особливості культурної експансії Росії в Криму, звернемо увагу на збірник документів і матеріалів «Національна безпека України: кримський вектор (1917–2014 рр.)» [1], в якому широке коло джерел систематизоване у хронологічному порядку і висвітлює питання правового статусу АРК, взаємовідносини між етнічними групами населення Криму, проблеми функціонування української та російської мови.

Цивілізаційне середовище гібридної війни з особливим акцентом на дослідженні підривних соціальних технологій, які застосовувалися кремлівською владою при підготовці анексії, розглянуті у монографії доктора соціологічних наук І. Рушенка «Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога» [2].

Підстави стверджувати, що від початку набуття Україною незалежності РФ підтримувала антиукраїнські настрої на півострові, її деструктивні заходи щодо дестабілізації суспільно-політичної обстановки знаходимо, аналізуючи публікації у періодиці [3; 4], в матеріалах наукових конференцій [5]. У виданій Національним інститутом стратегічних досліджень монографії «Донбас і Крим: ціна повернення» (за загальною редакцією В. Горбуліна) [6] досліджено, яких культурних втрат зазнала Українська держава внаслідок анексії Криму. А в монографії «Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики» здійснена наукова оцінка етнокультурної історії півострова та сучасних маніпуляцій Кремля в намаганні обґрунтувати «духовні скрепи» кримчан з російською культурною традицією [7].

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні ролі «культурної окупації» Росії в АРК, пов'язаної із цілеспрямованим впливом на громадян автономії, який здійснювався насамперед засобами культури.

Неповторність культурного розвитку певної спільноти, своєрідність, самобутність її історичного досвіду впливає на соціальне та інтелектуальне формування індивіда. Формування цілісності культури –

тривалий і складний процес, який неможливий без всього того, що накопичене за всю історію розвитку культури. Таким чином, з одного боку, культура не може існувати без спадковості і традицій, з іншого – без творчого переосмислення того, що залишено попередніми поколіннями. Для того, щоб культура оформилась як усталена цілісність, у свідомості людей поліетнічної спільноти вона повинна асоціюватись передусім із загальнонаціональною, а не з етнічною ідентичністю. Якщо ж цього не відбувається, то це свідчить про несформовану загальнонаціональну самосвідомість, що створює потенційну загрозу міжкультурного конфлікту.

Протягом усієї історії Кримського півострова там існувала складна етнічна структура населення, яка зазнала докорінних змін внаслідок селективної політики уряду СРСР, скерованої на збільшення російської компоненти як своєї опори. Російський акцент істотно переважав у національній історії народів СРСР. Теза про «найвизначніший народ з усіх народів Радянського Союзу» була покладена в основу радянської ідеології. Різноманітними засобами акцентувалась роль російського народу як «старшого брата», вищість російської культури [3, с. 493]. Наприклад, у зверненні учасників VII сесії Верховної Ради УРСР до «Великого російського народу» підкреслена меншовартість українського народу: «К тебе, старший брат наш, великому руському народу, обращается со словами любви, преданности и искренней благодарности... свободный украинский народ. Русский народ ковал и выковал могучее славянское единство. Во всех тяжелых испытаниях истории стоял ты гордо и непоколебимо, утвердив свою руководящую силу среди народов нашей страны» [1, ч. 4, с. 706].

Десятиліття панування тоталітарної системи, коли все робилося для «злиття націй», спричинили деформацію всіх сфер життя: у другій половині ХХ ст. поширюється русифікація в національних республіках, національні мови зазнають інтенсивного витіснення зі сфер суспільно-політичного життя, особливо це стосувалося української мови як близькоспорідненої з російською. Національні культурні традиції втрачають свої природні якості, натомість вони всіляко мають продемонструвати злиття націй і перетворення їх у радянську «супернацію».

Жодна культура не може абстрактно претендувати на право бути універсальною, універсальність складається з досвіду всіх народів світу, кожен з яких утверджує свою самобутність. Культура – це діалог, осягнення цінностей і традицій інших, в ізоляції вона в'яне та гине, – зазначено у документі ЮНЕСКО «Декларація Мехіко з політики в галузі культури». Проте національна політика РФ й донині ґрунтується на засадах, усталених у тоталітарному радянському суспільстві ХХ ст. і мало враховує зміни, котрі відбулися в світі. Деструктивна маніпуляція людиною та масовою свідомістю стає глобальною проблемою кінця ХХ – початку ХХІ ст. Захоплення півострова РФ починалася саме як «культурна окупація». Аналізуючи сучасну історію Криму, бачимо, що РФ всіляко підтримувала розвиток конфронтаційної психології, коли культурний конфлікт між мешканцями півострова сприяв дезінтеграційним процесам і допомагав маніпуляціям у налаштуванні російськомовної більшості населення на усвідомлення

власної «обраності» та «вищості». Яскравим прикладом подібного «культурного» підходу є вступна стаття начальника управління культури Кримського облвиконкому до путівника «Музеи Крыма», де жодним словом не згадані українські митці і діячі культури, проте відзначається, що «в 1783 р. Крим увійшов до складу Росії. Цей в подальшому нерозривний зв'язок був закріплений подвигами на кримській землі видатних російських воєначальників...» [8, с. 5]¹.

Найбільшою подією в історії Криму ХХ ст. був його перехід до складу України. За етнічно-національним складом населення півострова в усі часи вирізнялося надзвичайною строкатістю. Тут проживали представники багатьох народностей: українці, росіяни, татари, німці, греки, вірмени, болгари, караїми, кримчаки, поляки, молдавани та ін. З 1990-х років у національному складі населення Криму відбулися певні зміни, які були пов'язані, зокрема, з міграційним припливом репатріантів – кримських татар і відтоком представників інших етносів (передусім, росіян) за межі республіки [9, с. 47]. На той час у Криму налічувалося 11,5 тис. пам'яток історії, культури й архітектури, що відносилися до різних історичних епох, цивілізацій, етносів і релігій, з яких майже 15 історико-архітектурних об'єктів було внесено до каталогів ЮНЕСКО [6, с. 208]. Культурна спадщина Криму, що формувалася протягом тривалого історичного періоду представниками різних етносів і для якої характерною рисою є культурний плюралізм, становила унікальний пласт культурного надбання України.

У викладі радянської пропаганди приєднання Криму перетворилося на акт історичної ваги, що скріпив «непорушними узами російсько-український союз» [3, с. 506], а нинішня російська пропаганда, використовуючи вкорінені у свідомості колишніх радянських громадян стереотипи про Крим, цілковито оминає той факт, що на момент переходу півострів за своїми як соціально-економічними, так і культурними показниками був занедбаною провінцією. Отже, українська влада повинна була перейматись не лише заходами, спрямованими на швидке піднесення всіх галузей народного господарства, а й культурними аспектами входження півострова до України.

Представники етнічних груп, які проживають поряд, можуть мати деякі відмінності в уявленнях про навколишню дійсність, спосіб життя і розуміння справжніх цінностей, що інколи породжує певне взаємовідчуження між ними. Проте культурна відмінність сама по собі не переростає у ворожечу, якщо чийсь політичні амбіції не стануть каталізатором для негативної реакції [4, с. 80]. Але коли інформаційне середовище заповнюється сумнівними відомостями, а то й очевидним фальсифікатом, це стає суттєвою ознакою проведення цілеспрямованої культурної атаки. Впродовж двадцяти років РФ пильно відслідковувала розвиток ситуації в АРК. «У російській національній самосвідомості Крим віддавна став одним з найбільш популярних етнокультурних символів. Такі символи мають міфо-легендарний характер і не потребують обґрунтованості реальності їх побутування», – зазначає російська дослідниця О. Гончарова [10, с. 7]. Безупинна

¹ Тут і далі переклад з російської – автора.

пропаганда російських вищих кіл щодо виправлення «історичної помилки» та єдності культури росіян і кримчан знайшла своє втілення у широкому використанні техніки міфу, коли на українську владу наліплювалися негативні ярлики, висміювалися морально-етичні цінності українського народу, його релігійна орієнтація (українська православна та греко-католицька церкви), підігрівалася ворожнеча між християнами і татарами, які сповідували іслам.

Від російської влади надходять замовлення науковцям з метою переписати наново історію Росії, реанімувати російську історію Криму. Так, у 2008 р. виходить друге видання книги «Крым–Севастополь–Россия», в якому автори підкреслюють єдність долі Криму, Севастополя і Росії, неприродності та неправомірності їхнього розриву, а також висловлюють упевненість в їх майбутньому возз'єднанні. Автори наголошують: є оптимальні шляхи і засоби повернення Криму і Севастополя до складу Росії. Російські історики обурюються, що «намагання принизити роль нашої країни у розгромі фашизму підривають імідж Росії як великої держави–переможниці, як країни–засновниці ООН. У подібній ситуації нам не залишається іншого виходу, крім активізації і збільшення виробництва своїх інформаційних джерел: книжок, кінофільмів, інтернет–продуктів з вигідним для нас змістом, які більш об'єктивно оцінюють роль нашої країни у всесвітній історії» [11]. Представлення війни винятково як Великої Вітчизняної, прославлення сучасних російських спецпідрозділів та силовиків використовувалося для відновлення та посилення ідеологічного впливу путінської Росії. Натомість українська кінематографічна і телепродукція, в якій події Другої світової війни подавалися б з українських позицій була майже відсутня.

Контент–аналіз російськомовного тижневика «Військово–промисловий кур'єр», а саме матеріалів 2004–2013 рр., проведений автором, підтверджує тенденцію зростання кількості публікацій з мотиваціями виходу Криму зі складу України, приниження українців як нації (див. Туранський М. О. «Тижневик «Військово–промисловий кур'єр» як джерело маніпулятивно–пропагандистської інформації у латентній фазі підготовки до анексії Криму (2004 – перша половина 2013 рр.)» – «Військово–науковий вісник», 2017, вип.28, с. 216–227; «Пропагандистська кампанія Росії у підготовці до анексії Кримського півострова» – «Військово–історичний меридіан», 2017, вип.3, с. 67–81). Аргументи були стандартні: «без Росії Крим очікує навала русофобів, українських націоналістів», «російська мова зазнає всіляких утисків», «українська влада прагне стерти історичну пам'ять», «християнська цивілізація Криму під загрозою» і т.п. [11; 15; 16; 18; 19].

РФ здійснювала тривалий попередній вплив на населення АРК з метою створення атмосфери негативного ставлення до культурної спадщини противника, провокування національних і релігійних сутичок, втрати національної свідомості. Доволі високою була активність як урядових, так і неурядових структур РФ на півострові, особливо в галузі культури та освіти, а також у масованій пропагандистській кампанії стосовно законних прав РФ на Крим. Насамперед це відбувалося через створення російських культурних центрів, відкриття філіалів російських ВНЗ.

Проводились постійні заходи культурницького плану, покликані впливати за всіма можливими каналами на процес самоусвідомлення людини.

Конфлікти, які точилися навколо неврегульованого земельного питання, поширилися й на об'єкти історико–культурної спадщини народів, які населяли півострів. Вже від початку 90–х років кримські очільники намагалися довести свою відданість Росії – віддавали кращі місця для будівництва церков УПЦ МП, виділяли з місцевих бюджетів кошти на розвиток російської мови та культури, гучно проводили різноманітні заходи за програмою «русского мира», запрошувати на місцеві свята російських виконавців та московських знаменитостей. Яскравим прикладом антиукраїнської позиції були дії Голови Комітету з питань охорони пам'яток АРК Ю. Могаричьова, який свідомо спровокував у 1997 р. на День Незалежності України міжетнічний конфлікт під Бахчисараєм [12, арк. 50].

У сфері культури зоною напруженості було різне бачення функціонування та статусу мов (російської, української, кримськотатарської). Мова, яка є першоелементом культури, лежить в основі розвитку всіх видів мистецтв. І ті естетичні цінності, які ними породжуються, зумовлені значною мірою естетичними можливостями мови (театр, кіно, радіо, телебачення тощо). Весь духовно–культурний світ цінностей ґрунтується на рідній мові, крім цього вона виступає засобом ідентифікації, тобто вияву приналежності людей до однієї спільноти.

В період 1972–1983 рр., коли відбувається посилення русифікації, заходи Москви були спрямовані на утвердження монополії російської мови на всій території СРСР. Відтак, за існування Радянського Союзу в багатьох українців відбувалася внутрішня відмова від своєї української ідентичності на користь російської [1, ч. 4, с. 531]. На півдні України, здебільшого серед етнічних росіян і українців – жителів великих міст, поширюється тип «культурного українофоба», який вороже ставиться до української мови, традицій, культури, не виявляє української ідентичності, тягнеться до іншої нації [2, с. 38]. Надзвичайно показово у цьому сенсі є українофобська позиція російськомовного письменника Сергія Сокурова (до речі, львів'янина і громадянина України), який виголошував: «...на території України продовжується агресія галицької ментальності і пасіонарної енергії з–за Збруча на терени Східної України. Ця енергія вже виливається також і в Росію» [13, с. 65].

Мовна картина Кримського півострова характеризується перевагою російської мови. Багатьом кримчанам російськомовна ідентичність давала відчуття причетності до великої нації, а приналежність до «русского мира» – ілюзію вищої якості їхньої культури. Оскільки, згідно з даними перепису населення АРК, кількість росіян переважала за чисельністю, Крим втрачав позиції як багатонаціональна республіка з її етнічним колоритом. Переважаюча більшість росіян в АРК здійснювала значний психологічний тиск на інші етнічні групи та національності, висловлюючи шовіністичні гасла щодо приналежності Криму РФ [14].

Перетворення народу в «населення» відбувається за рахунок того, що людина більше не бажає співвідносити себе з тією етнічною групою, до якої до цього належала. Результати дослідження Центру Разумкова засвідчили,

що більшість українців півострова ідентифікували себе як представників єдиної з росіянами соціокультурної спільноти, яка ґрунтується на домінуванні російськомовної культури (так вважали близько 74% кримчан – етнічних українців або тих, хто народився в уже українському Криму). У садочках, школах та ВНЗ навчання здійснювалось, в основному, російською мовою. Навіть у нечисленних українських школах, згідно з навчальними планами, на уроки російської мови виділялося більше годин, ніж на українську мову. У багатьох школах повноцінний курс українознавства замінили згодом курсом для 1–4 класів «Я і моя Україна», але потім і його зміст був змінений: усі елементи з історії та культури України були вилучені [9, с. 451]. Бракувало україномовних підручників та освітянських кадрів, які б володіли українською мовою. Лише 9,7% етнічних українців Криму позиціонували себе як носіїв української культурної традиції [3, с. 652]. Втім, російська пропаганда вперто переконувала, що «насилницька «українізація» триває» [15]; «відбувається цинічна наруга над російським народом Криму: його вперто називають українським, забороняють мову, переписують історію» [16].

Відверте спотворення реальних процесів, які відбувалися у 2000–х роках в АРК, було призначене для створення соціокультурної конфліктності. «Негативні процеси в останні роки розвиваються на тлі цілеспрямованого ущемлення російської мови, ігнорування російської літератури, мистецтва і культури. За даними української спілки російської культури «Русь», загальне скорочення російських шкіл у країні і передусім в Криму становить 89%, а кількість російських театрів зменшилася з 43 до 13, тобто на 70%», – дорікають російські ЗМІ [14]. Водночас вони, наприклад, умовчують про антиукраїнські акції під час відкриття Днів слов'янської писемності і культури в АРК в Кримському музичному театрі, коли представники «Прориву» та «Народного фронту Севастополь–Крим–Росія» намагалися зірвати урочисті заходи [1, ч. 4, с. 95].

На початку ХХІ ст. відбувається активне маніпулювання суспільною свідомістю громадян і впровадження стереотипів конфліктного мислення. Основою маніпуляційної пропаганди у сфері культури стали концепти «Русский мир», «Русская цивилизация», «Крым наш». «Необхідно забезпечувати ідеологічну і матеріальну підтримку на урядовому рівні громадських, культурних організацій, громадських рухів, політичних партій, профспілок, молодіжних і студентських організацій, діючих в Криму», – закликає в статті «В стороне остаются нельзя» А. Кузнецов [14]. Представниками проросійських громадських та політичних організацій в АРК розпочинається робота комеморативного характеру: в 2007 р. у Сімферополі відкрито пам'ятний знак на місці демонтованого радянською владою пам'ятника імператриці Катерині II і починається збір коштів на його відновлення; а в 2008 р. був відкритий пам'ятник у Севастополі.

Пророчо зазвучали на цьому тлі слова І. Франка в листі «До університетської молоді у Львові»: «Не вірте тим людям, бо вони навмисно грають на вищих чуттях, а самі заздальгидь ховаються в безпечних кривках, щоб на вас самих упала одвічальність з їх діло. Вони дурять вас фантомами народної честі, народної гордості, народного права та обов'язку» [17, с. 304].

Психологічні операції є найбільш ефективними тоді, коли люди сприймають інформацію некритично, прагнуть вірити пропаганді або не хочуть аналізувати власні мотивації. Людина–споживач є об'єктом впливу індустрії масової культури, адже ЗМІ формують моделі, які підпорядковують усю людську діяльність і виконують функцію «хибної свідомості». Особливістю культурної експансії РФ було те, що перш за все вона була розрахована не тільки на пересічних громадян, але й на творчі кадри, інтелігенцію. Починаючи від часу конфлікту за острів Коса Тузла у 2003 р., пропагандистські операції РФ в АРК значно посилюються – тут і оперування пропагандистськими кліше радянських часів; перевизначення противника у «фашистів», «нацистів», поширення ідеології «руського світу»; волення, що, йде «насилницька українізація усіх сфер життя історичної російської землі» [18].

У 1996–2013 рр. в АРК відбувається монопольне захоплення українського інформаційного, книжкового і телерадіопростору російськими і російськомовними компаніями, надання режиму особливого сприяння гастролерам з Росії. Масований імпорт книжок із Росії, як і раніше, в рази перевищує україномовні видання. «Независимая газета», «Комсомольская правда», «Русский Крым», «Крымское время», «Крымская правда» вміщують матеріали, в яких українські культурні надбання називають «малоросійством» і «хуторянством» [1, ч. 5, с. 220]. Видаються антиукраїнські газети «Русский Севастополь», «Русский выбор», «Русский блок», «Севастопольская правда», «Последний бастион», «Русичи», «Черноморец», частина з яких практично безкоштовно друкується у друкарні газети Чорноморського флоту РФ «Флаг Родины». Вони активно просувають антиукраїнську і антизахідну ідеологію серед населення півострова [19], а це в свою чергу створює підґрунтя для діяльності в Криму відверто антиукраїнських організацій – партії «Русское единство», козацького братства «Единство та ін. [20].

Теле- і радіокомпанії, мережу Інтернет російські пропагандисти використовували для проведення величезних за масштабами інформаційно–психологічних кампаній. За широтою охоплення аудиторії радіо посідає чи не найперше місце. Так, радіомовлення в інтересах маніпуляцій суспільною думкою жителів Криму використовувала радіостанція «Эхо Москвы».

Однією з найбільш ефективних форм інформаційно–психологічних операцій стає телебачення. Ефект причетності глядача до подій, що відбуваються на екрані телевізора, змушує його вірити у правдивість поданою йому матеріалу. Особливо одіозно транслюють події в Україні російські канали «Вести», «Россия», «Перший канал», «Новости», «РТР–Планета», «Россия 24», «НТВ–Мир» і насамперед «Russia Today». Наприклад, «помаранчева революція» й обрання президентом В. Ющенка трактувалися як прихід до влади націоналістів і «бандерівців», «американських запроданців» [18]. Для підкреслення неприйняття кримчанами подій у Києві широко транслюються виступи представників діючої влади Криму. На російських каналах майже кожного дня проводяться ток–шоу із запрошеними російськомовними українцями, які розповідають страшні історії про те, як до них ставляться в Україні.

Надзвичайно активно російська пропаганда використовувала соціальні мережі. Російськомовний

Інтернет містив чимало негативної інформації як стосовно української сторони, так і по відношенню до кримськотатарського населення.

Висновки. Відповідь на питання, чому кремлівській владі вдалося здійснити анексію Криму насамперед потрібно шукати у російському впливі на процес етнічної самоідентифікації жителів півострова, нав'язуванні цінностей та елементів іншої культури. Захоплення Криму стало результатом тривалого наполегливого впливу Росії та руйнування полікультурних поглядів кримчан.

Культурно–цивілізаційний вибір України, що засвідчив її зорієнтованість на європейські демократичні цінності, був абсолютно протилежним геополітичній доктрині В. Путіна. ЗМІ – потужний інструмент формування суспільної думки і, передусім, повинні виконувати просвітницьку і виховну функцію: в газетних публікаціях, на телеекранах, в аналітичних дослідженнях, розвиваючи патріотизм, духовність і культуру. Влада Януковича всіляко підтримувала інформаційну політику Росії і не вживала жодних заходів щодо укорінення української національної свідомості та патріотичного виховання. До анексії АРК українські телеканали та радіостанції широко транслюють російський контент. Кримчани стали вразливими для впливу російської пропаганди і через недостатню медіа–культуру суспільства. Високий рівень довіри російському населенню Криму інформації, отриманій з російських радіо– і телеканалів, малочисельність альтернативних українських джерел інформації збільшували кількість прихильників путінської політики під час підготовки до захоплення Криму. Також слід визнати ефективність систематичних зусиль російського істеблішменту впродовж двадцяти років спрямованих на подальше зміцнення російської ідентичності Криму.

Оскільки дії в культурній та освітній сферах можна вести безперервно, українські політичні партії і рухи, державні і недержавні заклади культури як консолідуючі сили народу всередині країни мали б стати важливим чинником протидії зовнішній культурній експансії. Проте державна політика України щодо Криму залишалася несистематизованою.

Таким чином, бачимо реалізацію масштабної культурно–пропагандистської кампанії РФ, спрямованої на руйнування поліетнічної культури Криму і заміну її на ретрансляцію неоімперського кримського дискурсу в суспільному, культурному, і медійному просторі всього «руського мира». Небезпека побутового підходу до культурних протиріч і конфліктів полягає в тому, що пересічна людина легко захоплюється зовнішньою звабливістю нібито «вишості» іншої культури, піддається впливові чужої пропаганди.

Отже, до важливих напрямків інформаційно–психологічної безпеки держави належить забезпечення розвитку культури і міжетнічних відносин. Великим прорахунком київської влади щодо Криму було нерозуміння політичної складової культури, того, що центр політичного протистояння змістився у сферу культури, яка постійно залишалася на другому плані.

Список використаних джерел

1. Національна безпека України: кримський вектор. Збірник документів і матеріалів (1917–2014) / Упор. Л. Рябошапко,

І. Вдовичин, В. Гринчак та ін. – Львів: Ліга–прес, 2014. – Ч.4. – 901 с.; Ч.5. – 770 с.

2. Рушенко І. Російсько–українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія / І. П. Рушенко. – Х.: ФОП Павленко О. Г., 2015. – 268 с.

3. Крим від античності до сьогодення: Історичні студії / Відп. ред. В. Смолій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 708 с.

4. Этнокультурные и межконфессиональные отношения в Крыму: сб. научн. трудов / Ред.–составитель В. Г. Тур. – Серия «Межкультурный диалог: история и современность» / Крымское отделение Института востоковедения им. А. Е. Крымского НАН Украины. – Симферополь: Антикава, 2012. – 240 с.

5. Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення: Матеріали Всеукр. наук.–практ. конф., Київ, 2016. – К.: «МП Леся», 2016. – 352 с.; Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України: Матеріали Міжнар. наук.–практ. конф., Київ, 2017. – К.: НУОУ, 2017. – 132 с.

6. Донбас і Крим: ціна повернення / За заг. ред. В. Горбуліна. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.

7. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики: монографія / П. П. Гай–Нижник та ін. – К.: «МП Леся», 2016. – 586 с.

8. Музеи Крыма: путеводитель / В. Н. Барбук, В. Г. Шавшин, С. В. Механиков и др. – Симферополь: Таврия, 1988. – 144 с.

9. Історія Криму в запитаннях і відповідях / Відп. ред. В. Смолій. – К.: Наукова думка, 2015. – 526 с.

10. Гончарова О. М. Крым как Византия (вторая половина 18 века) / О. М. Гончарова // Крымский текст в русской культуре: Матер. Междунар. науч. конф. Санкт–Петербург, 4–6 сентября 2006 г. – СПб., 2008. – С.7.

11. Ромашина Н. Севастополь – город русской славы / Н. Ромашина // Военно–промышленный курьер. – 2008. – 9 апреля. – №14 (230) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vpk-news.ru/issues/230>.

12. Архів Верховної Ради України. – Ф.1. – Оп.22. – Спр.21.

13. Голибард С. Злочинна рука Москви в Україні. Фрагмент сучасного літопису (1994 – початок 2015 рр.). Факти, особи. Коментарі / С. Голибард. – К.: Український пріоритет, 2015. – 456 с.

14. Влад В. Разные судьбы, или мнимая украинизация и наглая русификация / В. Влад // Голос Крыма. – 1999. – 30 июля. – С.3.

15. Кузнецов А. В стороне оставаться нельзя / А. Кузнецов // Военно–промышленный курьер. – 2009. – 4 ноября. – №43 (309) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vpk-news.ru/print/articles/5977>.

16. Кремлев С. Новое воссоединение Украины с Россией / С. Кремлев // Военно–промышленный курьер. – 2008. – 5 марта. – №9 (225) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/3622>.

17. Франко І. Зібрання творів: У 50–ти тт. – Т.27. – К.: Наукова думка, 1979.

18. Черепакін В. По косовському сценарію / В. Черепакін // Военно–промышленный курьер. – 2006. – 22 марта. – №11 (127) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/19670>.

19. Соколов В. Київ розпочав «холодну війну» / В. Соколов // Военно–промышленный курьер. – 2005. – 6 апреля. – №12 (79) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/438>.

20. Фаличев О. Севастопольский марш продолжается / О. Фаличев // Военно–промышленный курьер. – 2007. – 3 октября. – №38 (204) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/2695>.

References

1. Nacional'na bezpeka Ukraїny: kryms'kyj vektor. Zbirnyk dokumentiv i materialiv (1917–2014) / Upor. L. Rjaboshapko, I. Vdovychyn, V. Grynchak ta in. – L'viv: Liga–pres, 2014. – Ch.4. – 901 s.; Ch.5. – 770 s.

2. Rushhenko I. Rosijs'ko–ukraїns'ka gibrydna vijna: pogljad sociologa: monografija / I. P. Rushhenko. – H.: FOP Pavlenko O. G., 2015. – 268 s.

3. Krym vid antychnosti do s'ogodennja: Istorychni studii' / Vidp. red. V. Smolij. – K.: Instytut istorii' Ukraїny NAN Ukraїny, 2014. – 708 s.

4. Jethnokol'turnye i mezkhkonal'nnye otshoseniya v Krymu: sb. nauchn. trudov / Red.–sostavitel' V. G. Tur. – Seriya «Mezhkhol'turnyj dialog: istorija i sovremennoost'» / Krymskoe otdelenie Instituta vostokovedenija im. A. E. Krymskogo NAN Ukrainy. – Simferopol': Antikva, 2012. – 240 s.

5. Rosijs'ka okupacija i deokupacija Ukrai'ny: istorija, suchasni zagrozy ta vyklyky s'ogodennja: Materialy Vseukr. nauk.–prakt. konf., Kyi'v, 2016. – K.: «MP Lesja», 2016. – 352 s.; Informacijnyj vymir gibrydnoi' vijny: dosvid Ukrai'ny: Materialy Mizhnar. nauk.–prakt. konf., Kyi'v, 2017. – K.: NUOU, 2017. – 132 s.

6. Donbas i Krym: cina povnennja / Za zag. red. V. Gorbulina. – K.: NISD, 2015. – 474 s.

7. Agresija Rosii' proty Ukrai'ny: istorychni peredumovy ta suchasni vyklyky: monografija / P. P. Gaj–Nyzhnyk ta in. – K.: «MP Lesja», 2016. – 586 s.

8. Muzei Kryma: putevoditel' / V. N. Barbuh, V. G. Shavshin, S. V. Mehanikov i dr. – Simferopol': Tavrija, 1988. – 144 s.

9. Istoriya Krymu v zapytannjah i vidpovidjah / Vidp. red. V. Smolij. – K.: Naukova dumka, 2015. – 526 s.

10. Goncharova O. M. Krym kak Vizantija (vtoraja polovina 18 veka) / O. M. Goncharova // Krymskij tekst v russkoj kul'ture: Mater. Mezhdunar. nauch. konf. Sankt–Peterburg, 4–6 sentjabrja 2006 g. – SPb., 2008. – S.7.

11. Romashina N. Sevastopol' – gorod russkoj slavy / N. Romashina // Voенno–promyshlennyj kur'er. – 2008. – 9 aprelja. – №14 (230) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.vpk-news.ru/issues/230>.

12. Arhiv Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – F.1. – Op.22. – Spr.21.

13. Golybard Je. Zlochynna ruka Moskvy v Ukrai'ni. Fragment suchasnogo litopysu (1994 – pochatok 2015 rr.). Fakty, osoby. Kommentari / Je. Golybard. – K.: Ukrai'ns'kyj priorytet, 2015. – 456 s.

14. Vlad V. Raznye sud'by, ili mnimaja ukrainizacija i naglaja rusifikacija / V. Vlad // Golos Kryma. – 1999. – 30 ijulja. – S.3.

15. Kuznecov A. V storone ostavat'sja nel'zja / A. Kuznecov // Voенno–promyshlennyj kur'er. – 2009. – 4 nojabrja. – №43 (309) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://vpk-news.ru/print/articles/5977>.

16. Kremlev S. Novoe vossoedinenie Ukrainy s Rossiej / S. Kremlev // Voенno–promyshlennyj kur'er. – 2008. – 5 marta. – №9 (225) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/3622>.

17. Franko I. Zibrannja tvoriv: U 50–ty tt. – T.27. – K.: Naukova dumka, 1979.

18. Cherepahin V. Po kosovskomu scenariju / V. Cherepahin // Voенno–promyshlennyj kur'er. – 2006. – 22 marta. – №11 (127) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/19670>.

19. Sokolov V. Kyi'v rozpochav «holodnu vijnu» / V. Sokolov // Voенno–promyshlennyj kur'er. – 2005. – 6 aprelja. – №12 (79) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/438>.

20. Falichev O. Sevastopol'skij marsh prodolzhaetsja / O. Falichev // Voенno–promyshlennyj kur'er. – 2007. – 3 oktjabrja. – №38 (204) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/2695>.

Turansky N. O., adjunct regular, Lviv National military Academy named after hetman Sagaydachny (Ukraine, Lviv), turanskijmikola@ukr.net

Cultural expansion of Russia in the Autonomous Republic of Crime in the end of XX – beginning XXI

The basis of the hybrid war information and psychological operations are largely based on the cultural self-identification of a person. Russia's large-scale cultural expansion has become an integral part of the preparations for the annexation of the Crimean peninsula, when under the slogans of preserving cultural traditions and supporting compatriots the Russian government pursued a purposeful policy of forming an anti-Ukrainian ideological position. In the context of the security of the state, the formation of the national culture of society, its identity in the conditions of continuous external information flows becomes of particular importance.

Keywords: cultural heritage, traditions, self-identification, manipulative influence, «Russian world».

***

УДК 004.77:[004.65–021.23:02(091)]

Шуляк С. О.,

кандидат педагогічних наук, професор кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи, декан факультету менеджменту і бізнесу, Відокремлений підрозділ «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв» (Україна, Миколаїв), shulyak@ukr.net

Роль бібліотек у подоланні ІНФОРМАЦІЙНОЇ НЕРІВНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Аналізується інформаційна нерівність як теоретична та практична проблема, розглядається її сутність, види, причини появи та шляхи подолання в контексті історичного аналізу. Зокрема, звертається увага на роль бібліотек у вирішенні проблеми інформаційної нерівності як центрів соціальної комунікації, що мають потужний потенціал для консолідації суспільства, його спрямування на інтеграцію України в європейське співтовариство для підвищення якості життя, рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання. Впровадження електронних інформаційних технологій у сучасну бібліотечну діяльність та активне включення бібліотек у мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій дозволяє бібліотекам стати ефективним суспільним інструментом забезпечення необхідними інформаційними ресурсами всіх категорій вітчизняних користувачів.

Ключові слова: інформаційна нерівність, види інформаційної нерівності, подолання інформаційної нерівності, інформаційно–комунікаційні технології, бібліотека.

Інформаційно–комунікаційні технології (далі – ІКТ) мають величезний перетворювальний вплив на всі сфери сучасного суспільства як у межах національних кордонів, так і у світі в цілому. Глобальність процесів, що відбуваються, неминуче підвищує інтерес до теоретичного осмислення особливостей інформаційного суспільства. У розвинених країнах сфера ІКТ виступає запорукою соціального, економічного і політичного благополуччя. Починаючи з 90–х років ХХ ст. розвиток інформаційного суспільства є пріоритетним напрямом державної політики в провідних країнах світу, але наслідком розвитку ІКТ стали не тільки переваги, але й проблеми, навіть, в розвинених країнах Заходу. Одним з таких наслідків є проблема інформаційної (цифрової) нерівності, яка є особливо актуальною для України.

Проблемі інформаційної нерівності присвячені праці таких українських дослідників як О. В. Аніщенко, Л. М. Гордієнко, О. І. Горошко, Д. В. Дубов, С. В. Дубова, О. Л. Єршова, В. О. Колмакова, О. О. Лобовікова, О. Г. Радзівська, Н. Ф. Ржевська, А. О. Сіленко, О. М. Титаренко, але зроблений в них аналіз стосується головним чином, соціально–політичних аспектів проблеми, інформаційна нерівність як комплексна гуманітарна проблема окремо не розглядалася.

Мета статті – дати ґрунтовний аналіз сутності поняття «інформаційна нерівність», її видів, причин появи та шляхів подолання; визначити роль бібліотек як соціально–комунікаційних структур, що мають на меті вирішити означену проблему.

Результати дослідження. Вперше термін «цифрова нерівність» (англ. «digital divide») прозвучав в липні 1995 р. в звіті про проведене Державною адміністрацією телекомунікацій та інформації США дослідження «Провалюючись в мережу: огляд сільських районів» [19]. У доповіді було вказано на істотні відмінності в доступі до нових ІКТ і мережі Інтернет серед людей з різним доходом, рівнем освіти, расовою приналежністю та ін. Було зафіксовано, що в сільській місцевості